

Примадонна з України

Департамент культури і туризму
Полтавської обласної військової адміністрації
Полтавська обласна бібліотека
для юнацтва ім. Олесе Гончара

Примадонна з України

До 150-річчя від дня народження Соломії Крушельницької

Біобібліографічне досьє

Полтава – 2022

УДК 782.1(477)Крушельницька
При 75

Укладач: *Карпінська Надія*

Примадонна з України : до 150-річчя від дня народження Соломії Крушельницької : біобібліограф. досьє. / Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олеса Гончара ; уклад. Н. Карпінська. – Полтава, 2022. – 28 с.

Вона стала символом української оперної сцени. Її неперевершене сопрано полонило країни Європи, Південної Америки... З нею були щасливі співати уславлені світові співаки Енріко Карузо, Тітто Руффо, Федір Шаляпін... Такою вона була, Соломія Крушельницька. Жінка-муза, жінка-сирена, жінка-легенда.

Досьє підготовлено до 150-річчя від дня народження видатної мисткині України Соломії Крушельницької. Видання є інформаційним ресурсом про життя та діяльність оперної співачки і складене на основі дослідження фондів Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва імені Олеса Гончара з метою поширення знань про творче життя видатної примадонни. Містить систематизовані документи, що вийшли друком.

Рекомендовано старшокласникам, студентам, викладачам, поціновувачам таланту співачки та широкому колові читачів.

Зміст

<i>Передмова</i>	4
<i>Життя у пісні: шлях до вершин</i>	4
<i>Безсмертна слава Соломії</i>	14
<i>Несла радість у життя (вірш)</i>	17
<i>Сенсаційні знахідки про Соломію Крушельницьку</i>	17
<i>Цікаве про Соломію Крушельницьку</i>	18
<i>Від першої особи (відомі вислови Соломії Крушельницької)</i>	20
<i>Неперевершена Соломія (вислови відомих людей про Соломію Крушельницьку)</i>	21
<i>Бібліографічні посилання</i>	23
<i>Електронні ресурси</i>	26

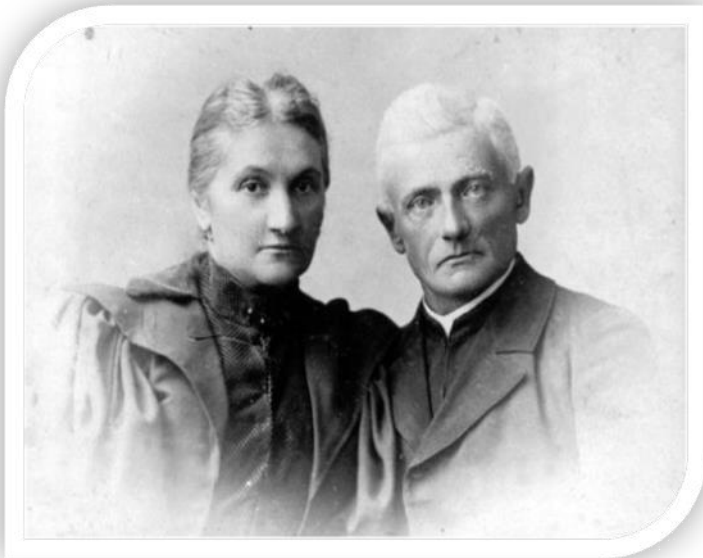
Передмова

Серед видатних жінок, яких дав світовій культурі український народ, вагоме місце займає постать співачки, неперевершеної драматичної акторки, володарки чудового голосу Соломії Крушельницької. Її образ став уособленням справжньої жіночої вроди, великого таланту й рідкісної природи голосу.

Подані матеріали та список літератури допоможуть детальніше ознайомитися з різними аспектами життєвого і творчого шляху співачки, дадуть змогу відкрити дивовижний світ мисткині, сприятимуть відродженню того геніального музичного явища, яке нині називають «феноменом Соломії Крушельницької».

Життя у пісні: шлях до вершин

*Соломія! Соломія! України світла мрія!
Донька славного народу – znana із Заходу до Сходу...
Неповторний, Божий голос, – мов достиглий життій колос...
України світла мрія – Соломія... Соломія!
Марія Баліцька*

Народилася Соломія Амвросіївна Крушельницька 23 вересня 1872 року на Галичині – в селі Білявинці, нині Бучацького району Тернопільської області, в сім'ї священника отця Амвросія Крушельницького. А виростала в селі Біла поблизу Тернополя, куди невдовзі переїхали батьки. Коли їй випав жереб народитися в шляхетній і старовинній українській сім'ї, геній Музики опустився на її

білу колиску, біля якої призначили зустріч добрі чарівниці, наперебій пропонуючи немовляті дорогоцінні подарунки. В її дитячій душі розквітли Чесноти, її прикрасили своєю чарівністю Грації, а Музи обрали її своєю виразницею, і з перших років життя все в ній було справжньою гармонією.

В родині Крушельницької було ще 5 сестер та 2 братів. Батьки Соломії – Амвросій і Теодора Крушельницькі – дали всім своїм дітям хорошу освіту, виховали любов до рідного краю, народних традицій. Упродовж двох років, батьки оплачували послуги гувернантки, яка викладала німецьку й французьку мови. Згодом вони винайняли домашнього вчителя для своїх дітей. Усі отримали хорошу освіту в Тернопільській гімназії або ж приватно. Любов до співу була сімейною традицією – діти згуртувалися в домашній хор, який давав концерти гостям. У цих концертах брали участь товариші брата Соломії Антона – майбутні видатні композитори Денис Січинський та Остап Нижанківський.

Соломія Крушельницька з дитинства любила гратися «в артистку». Перебиралася в бабусині плаття, робила зачіски, декламувала та співала. 7-літньою дівчинкою тішила грою на фортепіано гостей. Гри на цьому інструменті дівчинку навчала Євгенія Барвінська, мати українського композитора Василя Барвінського.

Мати Соломії, Теодора Савчинська, красива, енергійна і дуже працьовита жінка, привчила дітей своїх любити, цінувати будь-яку роботу і, можливо, саме їй Соломія завдячувала своїм умінням трудитися постійно, наполегливо, «до памороків».

Здається, ніхто так не радів доньчиним співам, як її коханий тато, Амвросій Крушельницький. Це він плекатиме ту співочу душу; це він повезе Солюню в Тернопіль, де вона почне співати у хорі та посправжньому вчитися гри на фортепіано у професора Владислава Вшелячинського; це він свято віритиме у свою донечку та її оксамитовий голос, а вона, в свою чергу, завжди буде старатися виправдати ту велику віру і, заради свого батька, своєї родини, свого народу, намагатиметься стати більшою, вартіснішою, досконалішою.

Співати дівчинка почала з юних років. Навчалася в Тернопільській школі товариства «Приятелі музики». Основи музичної підготовки отримала у Тернопільській класичній гімназії, в якій складала іспити екстерном.

У 1883 році на Шевченківському концерті в Тернополі відбувся перший прилюдний виступ Соломії, яка співала в хорі товариства «Руська бесіда».

1891 року Соломія вступила до Львівської консерваторії Галицького музичного товариства. У консерваторії її учителем був знаменитий тоді у Львові професор Валерій Висоцький, який виховав цілу плеяду відомих українських та польських співаків. Під час навчання у консерваторії відбувся її перший сольний виступ 13 квітня 1892 року, співачка виконувала головну партію в ораторії Георга Генделя «Месія». 5 червня 1892 року відбувся ще один виступ співачки у «Львівському бояні», де вона виконала пісню «Нащо мені чорні брови».

Успішні виступи юної співачки активно коментувалися у галицькій пресі. 15 квітня 1893 року відбувся перший дебют Соломії. На сцені Львівського оперного театру вона виконала партію Леонори у виставі Г. Доніцетті «Фаворитка», а згодом блискуче виступила у «Сільській честі» П. Масканьї. На той час її партнерами на сцені були О. Мишуга, Р. Бернгард, Ю. Єромін. Слухачі та критики тепло зустріли появу талановитої молодшої співачки. Галицька газета «Діло» зазначала: «Голос видатний, свіжий, металічний, м'який і гнучкий, з ліричною барвою, проте... придатний і до драматичних та героїчних партій... Панна Крушельницька своїм першим виступом перескочила відразу дебютанізм і сміливо вступила в ряди співачок із найкращими надіями на будучність». Саме тоді її вокальні здібності помітила і італійська співачка Джемма Белінчоні, яка гастролювала у Львові. Вона висловила сумнів щодо її мецо-сопрано. Джеммі здалося, що Соломії неправильно визначили тип голосу, і вона запропонувала Крушельницькій вирушити до Італії, де її зможуть прослухати фахівці з бельканто.

1893 року Крушельницька закінчила Львівську консерваторію. У дипломі С. Крушельницької зазначалося: «Цей диплом отримує панна Соломія Крушельницька як свідоцтво мистецької освіти, здобутої взірцевою старанністю й надзвичайними успіхами, особливо на публічному конкурсі 24 червня 1893 р., за які була відзначена срібною медаллю». Екзаменаційна комісія високо оцінила здібності талановитої співачки, у її характеристиці було записано: «...Має всі дані, щоб стати окрасою навіть першорядної сцени... Дзвінкий і дуже симпатичний звук голосу її мецо-сопрано, високе почуття краси, природна зовнішність, сценічна постава, словом, усі прикмети, якими обдарувала її природа, заповідають їй в артистичному світі найкращу будучність»

Вчити доньку за кордоном для сільського священика було розкішшю, але задля великого майбутнього доньки Амвросій Крушельницький був здатний на все. Він взяв позику в банку і відправив доньку на навчання за кордон.

В Італії всю себе Соломія присвячує навчанню. Їй викладає відома співачка і педагог Фауста Креспі, а уроки сценічної майстерності й міміки – професор Конті. Ось коли знадобилося вироблене в дитинстві вміння невтомно працювати! Саме тоді розпочинається її 15-річне листування з відомим українським громадським діячем, публіцистом Михайлом Павликом, який мав значний вплив на формування особистості молодой співачки. За його рекомендаціями Соломія багато читала (твори Т. Шевченка, І. Франка, М. Драгоманова, Й. Гете, Г. де Мопассана, Е. Золя, Г. Ібсена), вивчала мови, активно цікавилася громадським життям рідного краю. «Хоч би тисячу літ жив чоловік, то мав би чому вчитися, коби охота... Найбільше можу працювати над музикаліями і граматиками – по шість годин денно, – решту часу, досхочу, залишається на читання та кореспонденцію». З упертістю сильних, з прямою завзятістю прийшла, навчилася, перемогла... І вже за рік тріумфує на італійській сцені.

Скрутне фінансове становище родини змушувало Соломію частенько переривати навчання та погоджуватися на будь-які гастрольні турне. Але й з'явилася щаслива нагода перевірити свою вокальну майстерність та поступово вдосконалювати її.

Шлях до вершин вокального мистецтва розпочинався з невеличких провінційних міст Італії – Кремони, Бреції, Парми, Бергамо, Удіне. Саме там на неї звернули увагу місцеві оперні меломани, з'явилися перші шанувальники її таланту.

В Італії вона розвинула голос у лірико-драматичне сопрано, вирівняне від найнижчих до найвищих тонів. Її голос захоплював силою звуку, дзвінкістю, соковитістю, оксамитовістю, гнучкістю, досконалою вокальною дикцією, віртуозною технікою, благородним тембром, далекозвучністю, ліризмом і драматизмом...

З 1894 року Крушельницька виступає в театрах Львова, завойовуючи симпатії глядачів. Публіка в захваті від її унікального сопрано. Згодом були виступи в провідних театрах Європи, де співали найкращі світові зірки.

З особливою прихильністю Крушельницька ставилася до творчості німецького композитора Ріхарда Вагнера, одного із найвизначніших реформаторів оперного мистецтва, який прагнув поглибити зміст опери, черпаючи сюжети своїх творів із німецької міфології. Співачка тонко розуміла його музику, яка, за її словами, «не лише до серця промовляє, але й до розуму». Виконання його творів вимагало від співаків виняткової майстерності та фізичної витримки, тому рішення молодой Соломії, яка тільки-но опанувала італійську школу співу, було сміливим та навіть ризикованим. Але вона вірила, що опанування Вагнерівського репертуару значно поглибить її вокальні можливості. У середині 1895 р. Соломія Крушельницька їде до Відня, де протягом чотирьох місяців вивчає у відомого професора Йозефа Генсбахера німецьку вокальну школу, оперні партії Вагнера. Того ж року в Кракові відбувся її перший виступ у ролі Ельзи («Лоенгрін» Р. Вагнера), що приніс їй визнання. Її сестра О. Охримович

згадує: «Успіх був надзвичайний. Публіка шаленіла від захоплення. Натовп чекав її виходу з театру. Найсміливіші розпрягли коней і тягли карету самі. Інші несли Соломію на руках...». На гастролях у Кракові вона з великим успіхом співала в «Бал-маскарад», «Трубадурі» Дж. Верді, «Жидівці» Ф. Галеві. Там Соломія познайомилася з громадою молодих прогресивних українців та поляків, серед яких були В. Стефаник, І. Труш, В. Оркан, С. Окуневська, В. Морачевський.

Протягом свого артистичного життя українська співачка створила глибокі та переконливі образи у Вагнерівських операх: Ельза («Лоенгрін»), Єлизавета («Тангойзер»), Брунгільда («Валькірія», «Зігфрід», «Загибель богів»), Ізоolda («Трістан і Ізоolda»). У його операх вона виступала в Парижі, Сантьяго, Пармі, Неаполі, Мілані, Буенос-Айресі та багатьох містах світу, де скрізь її супроводжував величезний успіх. Крім того, співачка була учасницею перших постановок музичних драм Р. Вагнера в Буенос-Айресі, щороку додавала їх до свого репертуару та прищепила аргентинським меломанам любов до музики цього композитора. За свідченням багатьох музичних критиків, С. Крушельницька була найвизначнішою вагнеристкою свого часу, у відтворенні національних характерів німецьких жінок-героїнь із нею не могли зрівнятися навіть найвидатніші німецькі артистки.

1896-1898 – роки гастрольних турне містами Італії, виступів в Одеському театрі у складі італійської трупи, Міському театрі в Чилі, концертних виступів у містах Галичини. Соломія Крушельницька – цілком сформована оперна співачка. У її доробку приблизно 30 оперних партій. Це значна кількість, якщо врахувати, що на сцені вона виступала неповних п'ять років. У цей період яскраво виявилися індивідуальність Соломії Крушельницької з її чіткою громадянською позицією, почуттям власної гідності. Вона часто замислювалася над своїм призначенням, шукала мету, що була б варта цілого життя.

У другій половині 1890-х років почалися її тріумфальні виступи на сценах театрів світу: Італії, Іспанії, Франції, Португалії, Росії, Польщі, Австрії, Єгипту, Аргентини, Чилі в операх «Аїда», «Трубадур» Верді, «Фауст» Гуно, «Страшний двір» Монюшка, «Африканка» Мейєрбера, «Манон Леско» і «Чіо-Чіо-Сан» Пуччіні, «Кармен» Бізе, «Електра» Штрауса, «Євгеній Онегін» і «Пікова дама» Чайковського та ін.

У кого б не перевтілювалась Соломія Крушельницька – Аїду, Кармен, Брунгільду – кожна прем'єра за її участі мала шалений успіх.

На початку жовтня 1898 р. Соломія Крушельницька прийняла запрошення Великого театру у Варшаві. Розпочався великий та важливий етап біографії – період самоствердження співачки. Протягом чотирьох театральних сезонів у Варшаві (1898-1902) Соломія Крушельницька пережила хвилини найвищого тріумфу, слави, гіркоту образи та розчарування. У зимові сезони 1898-1900 рр. співачка успішно гастролювала в Петербурзі, де співала на сцені Маріїнського театру у складі італійської трупи разом з Карузо, Баттістіні, Арімонді, Каротіні. А на сцені

Варшавського Великого театру вона дебютувала в ролі Аїди з однойменної опери Дж. Верді. Співала в «Гальці», «Графині» С. Монюшка, «Сільській честі» П. Масканьї, «Богемі» Дж. Пуччіні «Трубадурі» Дж. Верді та інших операх.

Польські музикознавці та критики вважали співачку неперевершеною в усіх виставах, але особливо цінували за блискуче виконання головних партій в операх польського композитора С. Монюшка. Виявом захоплення українською артисткою був збірник вокальних творів композитора С. Невядомського, упорядкований спеціально для С. Крушельницької з присвятою співачці. Варшавський театральний журнал «Echo» зазначав: «До рідкісних явищ в історії опер належить швидке здобуття тріумфів Соломією Крушельницькою. Молода артистка за неповних п'ять років роботи в театрі завоювала таке визнання, що важко знайти подібний приклад в історії. Здобути ці успіхи допомогли їй численні помічники, ім'я яким: талант, висока музикальність, сильний, типовий за звучанням голос (сопрано), сценічний темперамент, жіночі чари, що так і б'ють із кожної ролі».

Проте успіхи співачки були затьмарені атмосферою нездорової конкуренції, заздрості у певних людей з артистичного кола, які почали вдаватися до наклепів, провокацій, шантажу. Атмосфера високого мистецтва була порушена, Соломія Крушельницька вирішила покинути Варшаву, завершуючи свої виступи у грудні 1902 року партією Амелії в опері «Бал-маскарад» Дж. Верді.

31 грудня 1902 року сталася трагічна подія – смерть батька, яка змінила все життя родини. Досить рано Соломія усвідомила, що доля її родини та власна кар'єра залежить лише від неї. Родина переїхала до Львова, де 1903 р. співачка придбала будинок на вулиці Крашевського (тепер музично-меморіальний музей С. Крушельницької).

У подальші роки Соломія Крушельницька гастролювала в Неаполі, Львові, Галичині. Так 1903 р. на відкритті нового сезону в оперному театрі Сан-Карло в Неаполі відбулася прем'єра опери Ф. Чілеа «Адріана Лекуврєр» із Соломією в головній ролі. Її виконання було, як завжди, бездоганим – високо оцінене і публікою, і музичними критиками.

У 1904 р. співачка перебувала в zenіті розквіту свого таланту. Її природне обдарування поєдналося з досвідом, зрілістю, упевненістю у своїх силах, давалася взнаки її величезна праця над удосконаленням голосу. Соломія Крушельницька виступала на сценах найславетніших оперних театрів, найвідоміші диригенти та композитори вважали за честь для себе співпрацювати з нею. Своїм бездоганим відчуттям музики співачка прославила не одну арію. А вже згодом того ж року артистку чекала нова велика перемога.

17 лютого 1904 р. в міланському Teatro de la Scala, який ми знаємо як «Ла Скала», відбулася прем'єра опери «Мадам Баттерфляй». Автор – Джакомо Пуччіні, якого вважали другим після Д. Верді – очікував на успіх. Однак оперу спіткало грандіозне фіаско. Мабуть, жодна оперна прем'єра не провалювалася з таким тріском, як «Мадам Баттерфляй». Глядачі обурено свистіли, жбурляли на сцену все, що втрапить під руку. Маестро почувався розчавленим. Композитор нетямився з відчаю. З великими труднощами друзі умовили маестро переробити твір і запросити на головну роль Меа (так в Італії називали Соломію Крушельницьку). Співачка спочатку відмовилася: мовляв, яка з неї, ставної, високої європейки – тендітна японка? Та коли погодилася, запропонувала маестро Пуччіні для початку добряче скоротити вступну арію...

І Соломія Крушельницька відтворила роль метелика, придушеного публікою «Ла Скала». І якщо опера Пуччіні – чарівна спокусниця наївних і ніжних сердець – злетіла і полетіла у неослабному ритмі по сценах усіх оперних театрів світу, то сталося це завдяки перемозі у Брешії.

З безмежною вдячністю, щасливий і радісний композитор, переповнений почуттями, підписує свій портрет: «Найпрекрасніший і найчарівніший Баттерфляй», даруючи його співачці...

Рінальдо Кортюпассі писав про повторну прем'єру в Брешії: «Соломії було надано можливість проявити себе у Брешії. Йшлося про перемогу в боротьбі за завоювання втраченого прапора, за поновлення лаврового вінка, з якого пообскубували листя. У твір Пуччіні «Мадам Баттерфляй», тендітний і барвистий метелик, по невдалому хрещенні в Мілані зажадав тепер апеляційного суду в Брешії, суду, який би вирішив його подальшу долю

А під час нової прем'єри в Teatro Grande були і шквал овацій, і море квітів, і викликання на сцену автора та виконавців аж сім разів.

Потім – тріумф у римському театрі «Костанці», міланському «Ла Скала» разом з великим Артуро Toscanini в операх «Аїда», «Адріана Лекуврер», «Дон Карлос», «Валькірія», «Лорелея», «Федра», «Саломея», «Електра», виступи з великими співаками Енріко Карузо, Маттіа Баттістіні, Тітта Руффо.

Голос співачки, за визначенням італійських критиків, – абсолютне сопрано широкого діапазону, що вирізняється тільки йому притаманною привабливістю і специфічним чарівним оксамитовим тембром. Він сильний, запальний, звучний і співучий. Крім того, характер особистості й виконавський стиль співачки були такими, що вона завжди могла запропонувати щось своє, нове, оригінальне. Здавалося, її творчий інтелект фактично безмежний.

У 1906 р. відбулася ще одна важлива подія для Соломії Крушельницької. Відома у світі фірма фонозаписів класичної та оперної музики міланська «Pfonotipia» почала випускати на світовий ринок серії записів її голосу (8 оперних арій і пісень у супроводі фортепіано, серед інших – арії з опер «Мефістофель» А. Бойто, «Ля Валлі» А. Каталані, «Адріана Лекуврер» Ф. Чілеа, «Сила долі» Дж. Верді).

Окрема сторінка творчого шляху до вершин співачки – виступи в Міланському театрі Ла Скала, зокрема прем'єра опери «Саломе» Р. Штрауса. Силою свого таланту Соломія зуміла піднести та облагородити образ головної героїні, про що тогочасні газети повідомляли: «Саломе» тріумфує в Ла Скала завдяки магії Тосканіні й чарам Крушельницької». На честь цього тріумфального виступу Крушельницької італійський скульптор Фарнезі викарбував медальйон із профілем співачки в цій ролі та словами «Per ricordi» («На пам'ять»).

Вродлива жінка привертала увагу багатьох чоловіків, багато разів Крушельницькій пропонували вийти заміж. Юрист і політик Теофіл Окуневський, який був кавалером співачки під час прогулянок, пропонував їй стати його дружиною, на що отримав відмову. Спеціально поїхав до Італії, щоб запропонувати руку й серце і адвокат Микола Шухевич, після відмови він поцілував розпущене волосся Соломії і повернувся додому без зайвих слів.

Сестра Соломії розповідала, що у співачки за все життя була тільки одна любов – до лікаря-фармацевта Йосипа Білинського. Медик був чоловіком гарним і забезпеченим, він служив при єгипетському дворі особистим аптекарем короля. У Єгипті він був медиком, а для українців – меценатом: на його кошти були побудовані бурси, гімназії, бібліотеки в

західній частині території країни. Білінський допомагав фінансово Лесі Українці під час її лікування за кордоном, Івану Франкові, Борисові Грінченку, Василю Стефанику. За словами знайомих чоловіка, Крушельницька стала коханням всього його життя, але доля так і не дозволила їм бути разом.

Уродженець Козівки, сусіднього села з рідним для Крушельницької, та також син священика, Білінський побачив Крушельницьку вперше в опері «Сила долі» на сцені в італійському Трієсті. На наступний день молодий чоловік запропонував співачці руку і серце, на що Крушельницька в черговий раз відповіла відмовою. В одному з листів потім своє рішення співачка пояснювала тим, що не хотіла робити Білінського нещасним через свою величезну любов до музики. Одна з постановок в репертуарі Львівського театру імені Заньковецької присвячена відносинам Крушельницької та Білінського.

Коли 1906 р. Соломія гастролювала в Неаполі, раптом пробудився вулкан Везувій. Викиди попелу неабияк загрожували голосу. Дослухавшись до поради лікаря, Соломія вирішила перервати гастролі. Імпресаріо подав позов до суду за невиконання умов контракту. Захищати співачку взявся адвокат Чезаре Річчоні – високоосвічений красень, заможний аристократ, тонкий поціновувач опери, а заодно й мер невеликого міста Віареджо. Чезаре сподобався Соломії, бо вмів триматися з люб'язністю й повагою без жодної нотки покровительства чи поблажливості – цих ноток співачка не терпіла, адже в силу професії чудово чула в них фальш. Діамантовий період залицянь та зітхань тривав майже чотири роки. Соломія й не думала легковажити з таким важливим рішенням, як шлюб. Побралася пара аж 1910 року в одній із церков Буенос-Айреса.

Після одруження Чезаре і Соломія оселилися у Віареджо, де вона купила віллу, яку назвала «Саломеа».

Усебічно обдарована й освічена, сповнена високого артистичного чуття і шляхетності, Соломія Крушельницька розмовляла й співала українською, польською, російською, італійською, іспанською, французькою, німецькою та англійською мовами. Блискуча музикантка з гостро розвиненим критичним

почуттям, вона прекрасно грала на фортепіано і сама вивчала партитури та ролі, не звертаючись за допомогою до фахівців. З однаковим успіхом співала як суто ліричні, так і драматичні партії, а закінчила свою кар'єру героїко-драматичними операми Р. Штрауса, Р. Вагнера, І. Піццетті, А. Каталані. За свідченням Артуро Тосканіні. У творах цих композиторів Соломія Крушельницька була і залишається неперевершеною. Цю ж думку повторювали на всі лади музичні критики багатьох країн світу.

«Виконання Соломії Крушельницької, – пише один з них, – не могло бути досконалішим, блискучішим. Це артистка з незвичайно тонким смаком, у неї немає ніяких недоліків... Це один з тих митців, яких не можна наслідувати...» І можливо, найкращим пророцтвом на всім її славним творчим шляху був вірш класика італійської поезії Джозуе Кардуччі, присвячений великій співачці, в якому є такі слова: «Де вона проходить, там розквітають троянди й співають солов'ї».

Соломія Крушельницька була першою пропагандисткою в Європі, Африці й Америці українських народних пісень, творів вітчизняних композиторів. Ні слава, ні тріумф ніколи не заважали їй підтримувати тісні зв'язки зі своєю Батьківщиною, рідним народом, з передовими діячами української культури – Іваном Франком, Михайлом Павликом, Лесею Українкою, Миколою Лисенком, Ольгою Кобилянською та іншими. Щороку вона приїздила до Галичини, де обов'язково виступала з концертами у Львові, Тернополі, Стрию, Бережанах, Збаражі, Чернівцях та інших великих і малих містах та селах Галичини.

Особливе місце у творчій діяльності співачки займали концерти, присвячені пам'яті Тараса Шевченка та Івана Франка. Для участі в цих концертах вона часто приїжджала до Західної України. Соломія Крушельницька всією душею бажала культурного розвитку своєму народові, мріяла про створення української опери, вкладала власні кошти в будівництво українського університету й театру у Львові, надавала матеріальну допомогу українським журналам та газетам.

У концертному репертуарі Крушельницької значне місце посідали українські народні пісні, які вона безмежно любила.

Одного разу в Петербурзі гастролувала зіркова оперна труппа: Е. Карузо, М. Баттістіні, прима варшавського «Великого театру»

С. Крушельницька... Імператор Микола II, зачарований співом Крушельницької, запросив її дати концерт при дворі. Наприкінці концерту Соломія, як це вона робила завжди, виконала кілька українських пісень. Цар запитав, що то за мелодійна мова, якою вона співає. Крушельницька відповіла: *«Це – пісні мого народу, українські пісні...»*.

У 1929 році в Римі відбувся останній гастрольний концерт Соломії Крушельницької.

1939 року після смерті чоловіка Крушельницька вирішила відвідати Львів. Та через початок війни вже не змогла повернутися до Італії. Радянська влада конфіскувала її будинок, залишивши всесвітньо відомій примадонні

лише крихітні кімнатки на другому поверсі. Радянського громадянства не давали. Лише після того, як Крушельницька продала свою улюблену віллу «Саломеа», де пройшли її найщасливіші роки в Італії, і віддала всі кошти на користь держави, її визнали «свою».

Під час німецької окупації Львова Соломія Крушельницька дуже бідувала, тому давала приватні уроки вокалу.

У післявоєнний період велика співачка почала працювати у Львівській державній консерваторії ім. М. В. Лисенка. Однак її викладацька діяльність, ледь почавшись, мало не завершилася. Під час «очищення кадрів від націоналістичних елементів» їй інкримінували відсутність консерваторського диплома, який пізніше знайшли у фондах міського історичного музею.

У 1951 році Соломії Крушельницькій присвоїли звання Заслуженого діяча мистецтв УРСР, а в жовтні 1952 року вона нарешті отримала звання професора.

Востаннє співала у Львівській філармонії 1949-го, у віці 77 років. Мало хто знав, що на той час співачка вже хворіла на рак горла.

Соломія Амвросіївна Крушельницька померла 16 листопада 1952 року. Її поховано у Львові на Личаківському цвинтарі поруч з могилою друга та наставника – Івана Франка. Над її могилою «Sole mio» – юний Орфей з лірою...

Життя та мистецтво Соломії Крушельницької чекають на своїх дослідників. Адже за словами львівської поетеси Н. Давидовської з її поеми «Голоси», присвяченої пам'яті незабутньому голосу Крушельницької: «Життя митця – то геніальний міф, а правда потім, правда у безсмерті».

Безсмертна слава Соломії

(ушанування пам'яті співачки)

Доля цієї жінки викликає інтерес не лише в музикознавців та шанувальників оперного мистецтва. Її артистична особистість полонила багатьох сучасних художників, письменників, кінематографістів, які намагаються за допомогою мистецьких форм повернути до нас образ незабутньої Соломії, біографія якої оповита легендами та домислами.

23 вересня – 150 років із дня народження оперної співачки світової слави. Навіть війна не завадить відзначити на державному рівні цей ювілей. У програму входитимуть різноманітні заходи на різних локаціях. На Тернопільщині одним з перших таких заходів стало представлення міжнародного мистецького проєкту «Соломія». 21 художній твір і деякі речі, пов'язані зі славетною співачкою, виставили в Тернопільському музеї, який, до слова, розміщено на вулиці Соломії Крушельницької.

Сьогодні на честь Соломії Крушельницької названо Львівський національний академічний театр опери та балету, Львівську середню школу-інтернат, Тернопільське обласне державне музичне училище (де виходить газета

«Соломія»), загальноосвітню школу в селі Біла на Тернопільщині, вулиці в Києві, Львові, Тернополі, Рівному, Бучачі тощо.

До 125-річного ювілею від дня народження співачки випущено марку, конверт та ювілейну монету номіналом у 2 гривні.

Життя і творчість королеви оперної сцени презентоване в експозиціях кімнати-музею, меморіального музею-садиби Соломії Крушельницької на малій батьківщині (с. Білявинці та с. Біла, Тернопільська область) у матеріалах музично-меморіального музею у Львові.

На вшанування пам'яті геніальної співачки відкрито меморіальні дошки в селі Біла (1963), на фасаді будівників С. Крушельницької у Львові (1978) та Віареджо (2004, Італія). У багатьох населених пунктах установлено пам'ятники. Скульптурні композиції та портрети Крушельницької створювали Л. Біганич, В. Власов, Т. Бриж, Є. Дзиндра, Я. Мотика, Я. Скакун, В. Одрехівський, О Пасіка,

Е. Мисько, В. Ярич, О. Сокіл, Р. Іваницький тощо.

Зокрема надмогильний пам'ятник «Співучий Орфей» споруджено на Личаківському цвинтарі у Львові (1978), пам'ятник-монумент Соломії у повен зріст у Тернополі (2010), скульптурні портрети в залі театру Ла Скала (2008, Мілан, Італія), у дзеркальному залі Львівського національного академічного театру опери та балету, бронзові погруддя у Великому театрі (2009,

Варшава, Польща), у м. Торре-дель-Лаго (2012).

У 1982 році на кіностудії імені Олександра Довженка режисером О. Фіалко був знятий історико-біографічний фільм «Повернення Баттерфляй», присвячений життю та творчості Соломії Крушельницької. Картина заснована на реальних фактах, побудована як її спогади. Партії Соломії у фільмі виконує Гізела Ципола, а роль Соломії – Олена Сафонова. Окрім того, створені документальні фільми, зокрема «Соломія Крушельницька» (режисер І. Мудрак) та «Два життя Соломії» (режисер О. Фролов). Також 1995 року відбулася прем'єра вистави Б. Мельничука, І. Ляховського «Соломія Крушельницька» в Тернопільському академічному обласному українському драматичному театрі. У 2006 році на сцені Львівського національного академічного музичного театру опери та балету поставлено балет М. Скорика «Повернення Баттерфляй», що ґрунтується на фактах із життя та з використанням музики Дж. Пуччіні.

З метою популяризації академічного співу, об'єднання навколо всесвітньовідомої співачки солістів-вокалістів та хорових колективів області та всієї України, раз на 5 років із 1986 р. у Тернополі проходить Всеукраїнський конкурс «Соломія» на здобуття премії імені Соломії Крушельницької. Для виявлення та підтримки творчо обдарованої молоді Тернопільщини 2016 р. відбувся вже п'ятий обласний конкурс української народної пісні імені Соломії Крушельницької. Починаючи з 1988 року традиційними стали на її честь міжнародні фестивалі оперного мистецтва. З 1991 р. на сцені Львівського національного академічного театру опери та балету проходить Міжнародний конкурс оперних співаків.

Тернопільською обласною радою було ухвалене рішення 2012 рік проголосити Роком Соломії Крушельницької.

Несла радість у життя

*Несла радість у життя
Пісня Соломії
Величала почуття
Давала надії.
Як співала чорноброва –
Стихала земля:
Змовкав ліс, гайок, діброва,
Всі навколишні поля.
Як співала чарівниця –
Розпускались квіти
Мовкла з дива всяка птиця,
Посміхались діти.
Її голос рвавсь фонтаном
В небеса колись, й залишилась на Міланом
Найсиніша вись.*

І. Шикаряєва-Шпак, м. Тернопіль

Сенсаційні знахідки про Соломію Крушельницьку

Документи, що з'явилися з-під руки харизматичної і неперевершеної співачки, були представлені на виставці «Скарби Соломіїного дому» в межах відзначення меморіальним музеєм 139 річниці з Дня народження Крушельницької. Обидва рукописи – автентичні.

Перший – заява, датована 12 серпня 1941 р. Це єдиний (!) документ з музейної збірки, що стосується життя оперної діви у період окупації.

Цей документ має дуже цікаву долю, яку переповіла в. о. директора музею Ірина Криворучка. До працівників установи звернувся львівський колекціонер з тим, що має оригінальний рукопис Соломії. Він запропонував музею купити документ за 2000 євро. Музейники попросили, аби потенційний експонат було подано на науково-методичну раду, яка б у свою чергу оцінила фінансову вартість і встановила автентичність рукопису. Для музею, якому коштів на поповнення фондів не виділяється узагалі дуже давно і жодних, 2000 євро були просто фантастичною сумою. Тож хотіли співставити ціну, яку запросив колекціонер, із тою, яку встановлять експерти. Натомість вищевказаний львів'янин пустив документ на продаж в Інтернет.

Тим часом, з Варшави до музею звернувся громадянин Польщі, Кшиштоф Вільман. Він якраз і повідомив музейників про Інтернет-аукціон та зазначив, що з радістю придбав би цей документ у фонди музею. Вільман виявився великим шанувальником таланту Соломії Крушельницької, а також знавцем історії Львова. Йому вдалося значно понизити ціну і таки придбати

документ, після чого його було передано у подарунок Музично-меморіальному музею співачки.

Щодо змісту рукопису, то його зачитала в. о. директора музею. У заяві Соломія Крушельницька звертається до міської управи Львова з тим, щоби провести денаціоналізацію її будинку: *«Підписана Крушельницька Саломея є табулярною властителькою реальності, знаходячоїся у Львові при вул. Крашевського, 23. Реальність на двоповерховий дім і має п'ять невеликих мешкань. Реальність цю купила, підписана ще у 1903 році, за гроші, які заробила, виступаючи як оперна співачка в Італії, Франції, Америці, щоби в той спосіб мати забезпечену старість. Білшовики, що небагато так цінять артистів, знаціоналізували цю каменицю, не хотючи признати заслуг (...) для мистецтва, а, властиво, не визнавали, що підписане є здесь одинокою українкою, що як оперова співачка має світове визнання».*

Документ є дуже промовистим і демонструє принизливе становище співачки зі світовою славою у Львові «за перших совітів» – помешкання у Крушельницької відібрали у 1939 році.

Щодо іншого, не менш показового документу, то він стосується стосунків Крушельницької з мамою. Музейники кажуть – до цього моменту було відоме лише листування артистки з батьком. Фотографія-листівка, на звороті якої – лист до матері, відкриває нові можливості для науковців досліджувати взаємини Соломії з сім'єю.

На жаль, поштівка не належить музею – це власність колекціонера з міста Яворова. У листі до мами йдеться про наступне:

«Вінішую вам ще раз здоров'ячка і ручки цілую. Посилаю вам робітку американську. Гроші на листопад шлю до Львова на адресу Юзі – щоби для Влодзя були і щоб вам відіслала. Нося поправляється і купається. Щасливо подорож відбули і я не була засмучена. Дорогі мамунцю, ваша Саломея».

Цікаве про Соломію Крушельницьку

- ❖ 7 разів італійська публіка викликала акторів і композитора на сцену після прем'єри оновленої «Мадам Баттерфляй» з Крушельницькою у головній ролі.
- ❖ 31 місце в рейтингу видатних українців займає Соломія Крушельницька.
- ❖ Майже 3 октави було у неперевершеного сопрано Крушельницької, що є рідкістю у світовому оперному і камерному мистецтві.
- ❖ У залі всесвітньо відомого театру «Ла Скала» встановлений скульптурний портрет Соломії Крушельницької.
- ❖ Крушельницька виконувала арії і пісні 8-ма мовами.
- ❖ Нагадаємо, що в місті, де вона навчалася в гімназії і робила свої перші кроки до оперного олімпу, стоїть перший в світі пам'ятник Соломії Крушельницькій.

- ❖ Варто сказати, що Соломія Крушельницька була, напевне, першою на ті часи примадонною, яка не мала високих покровителів і сама прокладала собі шлях у творчості. Якось згадувала: *«Мільйонери пропонували мені – з умовою, коли вийду за них заміж, – збудувати окрему оперу виключно для мене або радили забувати про свою тяжку професію і обрати собі спосіб життя до вподоби в якій завгодно частині світу: на горах Тибету або на золотистому морському піску...»*. Вона відмовила закоханому Федорові Шаляпіну й багатьом іншим – відомим, заможним і талановитим.
- ❖ Любила в самотині їздити автом: на міланських вулицях її можна було нерідко побачити за кермом.
- ❖ 1929 р. в Римі Меа дала свій останній гастрольний концерт.
- ❖ Єдиний же на сьогодні у світі пам'ятник у повний зріст постав 2010 року в Тернополі, де неперевершена Соломія навчалася й робила перші кроки на театральній сцені.
- ❖ На диво вродлива жінка і талановита співачка так і не стала турботливою матір'ю. Працьовита співачка не дозволяла почуттям брати контроль над собою, оскільки це могло негативно відбитися на вокалі. Величезний обсяг нерозтраченої любові вона направляла на численних племінників і учнів під час викладання;
- ❖ Студенти любили Крушельницьку-педагога, уроки вона починала зі слів «Сідай, дитя, відпочинь, а я тобі заспіваю»;
- ❖ До 77-річного віку давала концерти, на останньому виступі виконала пісню «Краю мій рідний»;
- ❖ Після однієї з вистав Соломія Крушельницька проспівала «на біс» 17 разів!
- ❖ Згідно з оцінками критиків, успіх Крушельницької на оперних сценах був не чим іншим, як визнанням української музики та вокального мистецтва. У свої концерти Крушельницька обов'язково включала кілька номерів з українськими народними піснями. Ці пісні співачка виконувала завжди, коли публіка викликала її на біс;
- ❖ Крушельницька була модницею не тільки на сцені, вона одягалася зі смаком у повсякденному житті і чудово виглядала за будь-яких обставин.

Від першої особи

(відомі вислови Соломії Крушельницької)

«Я мала хвилини великої насолоди, коли могла чужинцям показати красу наших народних пісень. Українські пісні я популяризувала в різних кінцях світу, і не раз мені було прикро, що я не могла залишити ноти всім тим, хто ними захоплювався і хотів їх вивчити».

«Ви знаєте, яке то щастя співати своєму народові! Я така рада, коли бачу, що люди з насолодою слухають, що мовчки співають разом зі мною, що пісня доходить до їх сердець, а мої переживання зливаються з їхніми.

«Коли моя пісня несе їх у світ краси і високих прагнень, то це така велика нагорода мені, що про іншу й не мрію».

«Справжню красу, народне мистецтво всюди розуміють. Наші пісні за кордоном публіка сприймає гаряче; захоплюється їх мелодійністю, багатством змісту. Щодо слів, то, звичайно... Я ніколи не співала наших пісень в перекладах на інші мови».

«Своїми успіхами на великих оперних сценах світу я завдячую своєму рідному співучому народові, його невмирущій пісні-чарівниці. Це вона вивела мене на широку дорогу мистецтва. І повірте, мені дуже прикро, що я так мало зробила для нашого народу».

«Мої тріумфи? Перемоги в житті не можуть бути занадто частими. Тріумф щовечора? Це забагато. Найважливішим мірилом моїх успіхів залишалось часто власне відчуття, що я проспівала свою партію якнайкраще»

«Життя оперної артистки трохи нагадує режим атлетів: дисципліна в усьому – строгий розклад годин, поміркована їжа, заборона давати волю своїм забаганкам... Я мала свій режим дня, від якого тільки недуга могла заставити мене відступити. То тільки збоку здається, що професія співака – то легкий хліб».

«Я завжди мала успіх у будь-яких слухачів, і тому всі вони однаково дорогі мені. Проте й між ними існують певні відмінності. Наприклад, буває публіка. Яка діє, зрештою, не на користь артистові. Вона надміру захвалює його, псує, пестить, відриває від справ безперервними бенкетами і святами з подарунками, квітами, зустрічами біля театру. А буває публіка освічена, тонка і сприйнятлива; вона уважно стежить за співаком і допомагає йому, уміє попередити в разі потреби, указавши в чому саме він мусить вдосконалюватися, уміє своєчасно висловити свої почуття й симпатії...».

«Я знала з театру й літератури, із різних романів, що можна для кожної особи покинути все, зважитися на все, але я не відчувала в собі непереможної пристрасті, яка була б рівнозначна з переворотом. Я дійшла справді поважного віку, поки зрозуміла й відчула те, що нормальні жінки переживають на десять і двадцять років раніше. Це було для мене великим відкриттям. Бачите, як дивно складається життя артистки. Усі вважали мене дуже досвідченою і навіть хитрою, а я була страшенно наївною...»

«Я є... найсуворішим критиком, і тільки я найбільше не задоволена собою. Не думаю, що є хтось, хто б судив мене суворіше, ніж я сама, тоді, коли вивчаю характер... героїні, яку гратиму на оперній сцені».

Неперевершена Соломія

(вислови відомих людей про Соломію Крушельницьку)

«У перші десятиліття ХХ століття на оперних сценах світу царювали чотири особи чоловічої статі – Баттістіні, Карузо, Тітта Руффо, Шаляпін. І лише одна жінка спромоглася сягнути їх висот і стати врівень з ними. Нею була Соломія Крушельницька. Однак порівняно зі своїми ушлявленими колегами вона виявилася набагато вищою як особистість. Інколи загадковіша, часом ширша, майже завжди складніша та більш цільна – троїста і єдина особистість актриси-співачки-музиканта».
Рінальдо Картопассі, італійський музикознавець

У житті Соломія обрала стратегію Олександра Македонського, який перш ніж захопити чужу територію, знайомився із її культурою
Журналістка Софія Майданська

Голос Соломії найкрасивіший з тих, що коли-небудь чули люди
Із публікацій світової преси

У неї було інтенсивне драматичне фразування та власна сценічна концепція персонажу, що привело, зрештою, до появи символу Крушельницької
Музичний критик Рудольфо Челетті

Одна з найкращих співачок епохи, єдина, яка зуміла якісно поєднати ліричну суть голосу з драматичною проекцією
Німецький дослідник Юргена Кестінг

*Я з тобою ані разу за руку не взявся,
Я тобою, як зорею з землі любувався*
Василь Стефаник

*Коли співала ти, стихав, мінявся світ.
Він, заворожений, чув спів дочки Орфея.
А. Канич*

*«Вільна від самозакоханості, проста й людяна, вона ніби вважала свій
мистецький талант чимось на зразок загального надбання, що його їй
доручено наглядати»
Д. Вентурі, італійська піаністка*

*«Соломія Крушельницька була надзвичайно красивою і привабливою, доброю і
щирою. Вона ніколи не заздрила співакам, завжди з радістю приймала
молодих артистів, які зверталися до неї за порадами, допомагала їм»
Є. Пікколеліс, подруга С. Крушельницької*

*«Крушельницька – це таке складне явище, що люди навіть не розуміють, що
їх найбільше вражає, коли вони слухають її і дивляться на неї...
Крушельницька виконує твір з такою експресією і точністю, що ще довго
після концерту ми не можемо забути її голосу і залишаємося під впливом
музики й поезії, яку ми відчули і зрозуміли глибше.»
Дж. Дюваль, американський музикознавець, критик*

*«Людина витонченого інтелекту, вона любила театр усією душею й
безкорисливо. Крушельницька була глибоко переконана у правдивості свого
мистецтва й ніколи не йшла на компроміс сама з собою. Вона не вдавалася
до сценічних ефектів, які б суперечили її творчим принципам і щирості
темпераменту»
Д. Мональдї, італійський музикознавець*

*Крушельницька була настільки простою у своєму особистому житті,
наскільки великою в мистецтві».
Ж. Кано де П'яцціні, аргентинська піаністка*

*«Вона була людиною виняткової порядності й присвятила себе служінню
саме мистецтву, я б сказав, вона була унікальна».
М. Скорик, український композитор*

*Соломія Крушельницька у своїй артистичній діяльності була справжнім
феноменом багатогранності. Вокальна досконалість, а також краса і
привабливість співачки перетворювали її виступи на сцені у фантастичні
видіння».*

Дж. Лаурі-Вольті, італійський оперний співак
*«Вона грала яскраво, впевнено, переконливо, виявляючи неабияку музичну
ерудицію і навіть добру обізнаність у міфології... Я прийшла послухати її і
була ще більше вражена досконалістю вокальної техніки, справді
божественною красою гри».
Дж. Тесс-Армані, італійська оперна співачка*

*«Скільки чудових спогадів про мистецтво і дружбу промайнуло в моїй уяві!
Неперевершена співачка, чарівна жінка!.. Якою вона була милою і
прекрасною!..».*

А. Тосканіні, італійський диригент

*«Співає охоче, натхненно. Одна пісня, друга. Вони все більше беруть за
душу, заводять у якесь особливе царство піднесеної туги, ясного трагізму,
моління до рідної землі. Це ті народні пісні, в яких Соломія завжди знаходила
затаєний для неї нюанс, натяк, ледь вловимий поворот думки»
Ярослава Музика про виконання народних пісень*

*«Її натура була наділена всім – від гострого всеосяжного розуму, високої та
різнобічної культури до вміння шляхетно поводитися і вишуканих манер. І
все це в такій мірі, що нікому з тих, хто її знав, не спало б на думку вважати
її співачкою»
Гвідо Маротті*

***«Соломія Крушельницька – наша гордість і слава, немов та пісня, що
передається з уст вуста. Слава про неї назавжди залишиться в наших
серцях»***

Марія Байко, народна артистка України

Бібліографічні посилання

Білавич Д. Таємниці Соломії Крушельницької / Д. Білавич // Локальна історія. – 2020 – № 8. – С. 30-35.

Богиня сцени // Козуля О. Жінки в історії України / О. Козуля. – Київ : Український центр духовної культури, 1993. – С. 75-81.

Бугаєва О. Крушельницька Соломія Амвросіївна (23.09.1872-16.11.1952) / О. Бугаєва // Українська біографістика : зб. наук. праць . – Київ, 2008. – Вип. 4. – С. 481-484.

Вовна М. Рік Соломії Крушельницької на Тернопільщині / М. Вовна // Голос України. – 2021. – 11 груд. – С. 10.

Врублевська В. В. Соломія Крушельницька : роман-біографія / В. В. Врублевська. – Київ : Дніпро, 1986. – 358 с.

Врублевська В. В. Соломія Крушельницька : роман-біографія / В. В. Врублевська. – Київ : Молодь, 1979. – 335 с. – (Серія біограф. творів. «Уславлені імена» ; вип.45).

Герета І. П. Музей Соломії Крушельницької : нарис-путівник / І. П. Герета. – Львів : Каменяр, 1978. – 94 с.

Головащенко М. На вершині світової слави. Соломія Крушельницька / М. Головащенко // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – Київ : Либідь, 2004. – С. 248-250.

Гумницька Н. Гордість нації – славетна Крушельницька / Н. Гумницька // Слово Просвіти. – 2017. – 5-11 жовт. – С. 14.

Гумницька Н. «Музикальна Кам'яниця» – жива душа Соломії Крушельницької / Н. Гумницька // День. – 2019. – 18-19 жовт. – С. 13.

24 емігранти, які прославили Україну на весь світ // Українське Слово. – 2017. – 6-12 верес. – С. 8-9.

Коляда І. А. Соломія Крушельницька / І. А. Коляда. – Харків : Фоліо, 2020. – 121 с.

Кортопасі Р. «Мадам Баттерфляй» – тріумф Соломії Крушельницької / Р. Кортопасі // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 35-36. – С. 280-284.

Костюк Н. Крушельницька Соломія Амвросіївна (23.09.1872-16.11.1952) / Н. Костюк // Шевченківська енциклопедія в 6-ти томах. – Київ, 2013. – Т. 3: І-Л. – С. 606.

Крушельницька Соломія Амвросіївна // Шаров І. 100 видатних імен України / І. Шаров. – Київ, 1999. – С. 213-217.

Крушельницька Соломія Амвросіївна (23.09.1872-16.11.1952) // Проект «Україна». Галерея національних героїв / авт.-упоряд. А. Ю. Хорошевський. – Харків : ТОВ «Бібколектор», 2012. – С. 381-382.

Кузьменко Л. Найпрекрасніша і найчарівніша Чіо-Чіо-Сан з... України / Л. Кузьменко // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 5. – С. 58-60.

Мазур Є. Яскраві українки, які не мали часу на страждання / Є. Мазур // Історія та правознавство. – 2020. – № 7-9. – С. 33-44.

Мельничук Б. І. Соломія Крушельницька : документальна повість / Б. І.

Мельничук. – 3-тє вид., уточнене і доп. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, [2016]. – 88 с.

Найвидатніша співачка світу // Україна: хронологія розвитку. Імперська доба. 1800-1917 рр. – Київ, 2011. – С. 480-481.

Недосяжна Саломея (Соломія Крушельницька) // Береза Р. Мистецька слава України: у пошуку євшан-зілля / Р. Береза. – Львів : «Література та мистецтво», 2021. – С. 173-183

Марчук Л. Духовний подвиг родини Крушельницьких / Л. Марчук // Віче. – 2015. – № 21. – С. 6-7.

Овчаренко Е. Музичний світ Соломії Крушельницької / Е. Овчаренко // Слово Просвіти. – 2018. – 22-28 листоп. – С. 15.

Орлова Є. Жінки в історії українського мистецтва / Є. Орлова // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня література). – 2011. – № 3. – С. 2-6.

Орлова Є. Найпрекрасніша і найчарівніша Баттерфляй / Є. Орлова // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня література). – 2010. – № 7. – С. 34-40.

5 фактів про легендарну Соломію Крушельницьку, які приголомшують // Історія та правознавство. – 2020. – № 7-9. – С. 46-47.

Скринченко В. Є у Львові музей Соломії Крушельницької / В. Скринченко // Демократична Україна. – 2020. – 10 січ. – С. 12.

Скринченко В. Життя і мандри Соломії Крушельницької / В. Скринченко // Культура і життя. – 2020. – 13 листоп. – С. 6-7.

Соломія Амвросіївна Крушельницька // Ушаков. Д. О. Видатні українці / Д. О. Ушаков. – Харків : Фактор, 2008. – С. 173-174.

Соломія Амвросіївна Крушельницька (1872-1952) // 100 великих українців. – Київ : Арій, 2011. – С. 318-322.

Соломія Крушельницька // Видатні постаті в історії України ХХ ст. : короткі біограф. дані / В. І. Гусєв, О. В. Даниленко, Л. В. Іваницька та ін. – Київ : Вища школа, 2011. – С. 187-191.

Соломія Крушельницька (1872-1952) // Клімов А. А. Україна. 101 видатна постать / А. А. Клімов. – Харків : Ранок, 2009. – С. 50-51.

Соломія Крушельницька (1872-1952) : (співачка, лірико-драматичне сопрано) // 100 найвідоміших українців / [під заг. ред. Ю. Павленка]. – [Київ], [2015]. – С. 397-406.

Соломія Крушельницька (1872-1952) // 100 найвідоміших українців. – Київ : Компанія ОСМА, 2015. – С. 397-406.

Соломія Крушельницька – зірка оперної сцени // Шкільний світ. – 2017. – № 15. – С. 20-33.

Соломія Крушельницька: львівська пісня вільшанки // Тарасенко О. Благословенне жіноче ім'я – Україна (жіночі портрети країни) / О. Тарасенко. – Київ : ТОВ «Поліпрінт». – 2021. – С. 105-112.

Спогад про Саломею // Горак Р. Поцілунок самотності. П'єси з життя українських митців / Р. Горак. – Львів : «Література та мистецтво», – 2021. –

С. 265-294.

Терес Н. Крушельницька Соломія Амвросіївна / Н. Терес // Діячі науки і культури України : нариси життя та діяльності / за заг. ред. А. П. Коцура. – Київ : Книги-XXI. – 2007. – С. 217-220.

Тарасюк І. Видатна серед видатних : (сценарій літературно-музичного вечора) / І. Тарасюк // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня література). – 2013. – № 8. – С. 32-34.

Тарнашинська Л. Лариса Крушельницька: під знаком шляхетності / Л. Тарнашинська // Українки в історії: нові сторінки. – Київ, 2010. – С. 141-145.

Топська Н. Неперевершена. Соломія Крушельницька / Н. Топська. – Київ : ТОВ «КТБ «Альфа», 2020. – 64 с.

Тріумфами таланту // Шкільна бібліотека. – 2012. – № 15-16. – С. 12-15.

Хомин І. Про Карла Гаусса, Астрід Ліндгрєн, Нікколо Паганіні, Камілло Клодель, Ван Гога, Соломію Крушельницьку / І. Хомин. – Київ : Грані-Т, 2008. – 136 с.

Чарівниця оперної сцени // Тесленко Л. Г. У світі мистецтва / Л. Тесленко. – Полтава, 2002. – С. 14-16.

Шекет Ю. Соломія Крушельницька: талант, талан і праця / Ю. Шекет // Жінка. – 2016. – № 12. – С. 14-15.

Шот М. Світова оперна дівка з українським серцем / М. Шот // Урядовий кур'єр. – 2022. – 20 серп. – С. 5.

Електронні ресурси

Білавич Д. Матеріали фондової збірки Музею Соломії Крушельницької як джерело дослідження історії вокальної школи Галичини [Електронний ресурс] / Д. Білавич // Фотографії старого Львова : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Львів, 2016. – Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/materialy-fondovoji-zbirky-muzeyu-solomiji-krushelnytskoji-yak-dzherelo-doslidzhennya-istoriji-vokalnoji-shkoly-halychyny-video/> (дата звернення: 08.08.2022). – Назва з екрана.

Василечко М. Вірші-присвяти Соломії Крушельницькій [Електронний ресурс] / М. Василечко // Історико-краєзнавчий проект Жнибороди-Бучаччина-Тернопілля : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Тернопіль], 2015. – Режим доступу: http://zhnyborody.te.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=177&Itemid=398 (дата звернення: 11.07.2022). – Назва з екрана.

Крутой І. Я. Крушельницька Соломія Амвросіївна [Електронний ресурс] / І. Крутой // Мій дім Україна : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2022. – Режим доступу: <https://mydim.ua/peoples/krushelnytska-solomiya-amvrosiyivna/> (дата звернення: 27.08.2022). – Назва з екрана.

Крушельницька Соломія Амвросіївна [Електронний ресурс] // Герої України : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2022. – Режим доступу: <http://heroes.profi-forex.org/ua/krushelnicka-solomija->

[amvrosiyivna](#) (дата звернення: 11.07.2022). – Назва з екрана.

Крушельницька Соломія Амвросіївна [Електронний ресурс] // Тернопільщина : регіональний інформаційний портал : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Тернопіль, 2010. – Режим доступу: <https://irp.te.ua/2010-03-19-19-09-06/> (дата звернення: 25.07.2022). – Назва з екрана.

Мараєв В. Золотий голос України – Соломія Крушельницька [Електронний ресурс] / В. Мараєв // Український інтерес : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2021. – Режим доступу: <https://uain.press/blogs/zolotyj-golos-ukrayiny-solomiya-krushelnitska-440466> (дата звернення: 05.08.2022). – Назва з екрана.

Олійник. С. Соломія Крушельницька: 10 фактів до Дня народження [Електронний ресурс] / С. Олійник // Moderato : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <https://moderato.in.ua/malenki-muzychni-istoriyi/solomiya-krushelnitska-10-faktiv-do-dnya-narodzhennya.html> (дата звернення: 11.07.2022). – Назва з екрана.

Соломія Крушельницька. Голос, який підкорив увесь світ [Електронний ресурс] // Етнохата. Свій до свого по своє : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2022. – Режим доступу: <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/solomija-krushelnitska-golos-jakij-pidkoriv-svit/> (дата звернення: 11.07.2022). – Назва з екрана.

Соломія Крушельницька: примадонна з України [Електронний ресурс] // Рідна країна : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2022. – Режим доступу: <https://ridna.ua/2021/04/solomiia-krushelnitska-prymadonna-z-ukrainy/> (дата звернення: 15.07.2022). – Назва з екрана.

Соломія Крушельницька: «чарівна Баттерфляй», яка врятувала Пуччіні і не врятувалася від «владі совєтов» [Електронний ресурс] // Українки : онлайн журнал : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2022. – Режим доступу: <https://ukrainky.com.ua/solomiya-krushelnyczka-charivna-butterflyaj-yaka-vryatuvala-puchchini-i-ne-vryatuvalasya-vid-vlasti-sovyetov/> (дата звернення: 05.08.2022). – Назва з екрана.

Фільц Б. М. Крушельницька Соломія Амвросіївна [Електронний ресурс] / Б. Фільц // Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2008. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Krushelnitska_S_A (дата звернення: 08.08.2022). – (Назва з екрана)

Шторгін І. 10 фактів про Соломію Крушельницьку: співачка, якій аплодував світ [Електронний ресурс] / І. Шторгін // Радіо Свободи : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2021. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/desyat-faktiv-pro-solomiyu-krushelnitsku/31474241.html> (дата звернення: 08.08.2022). – Назва з екрана.

Бібліографічний посібник
Примадонна з України
До 150-річчя від дня народження Соломії Крушельницької

Бібліографічне досьє

Упорядник: *Карпінська Надія*

Редактор	Н. Фенько
Комп'ютерний набір	Н. Карпінська
Комп'ютерна верстка	О. Якубовський
Відповідальна за випуск	С. Сичова

Підписано до друку 19.09.2022 стор. Тираж 3 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава, вул. Олеся Гончара, 25 а
[http:// libgonchar.org](http://libgonchar.org) E-mail: pobugonchara@ukr.net